

KOVÁCS DÁNIEL
TÖRTÉNELEM LÉLEGEZTETŐ GÉPEN
BERLIN ÉS A 20. SZÁZAD EMLÉKEZETE

TAligha találni olyan várost Európában, amelyen a 20. század történelme erősebb nyomot hagyott volna, mint Berlinen. A ma 3,75 milliós német fővárosban imponálóan, talán kissé túlzóan is gazdag intézményrendszer szolgálja ki a 20. század hely- és nemzettörténete iránt érdeklődőket. Ezt a különös, disszociatív állapotot azonban erős kettősségek jellemzik. Egyrészt akad, ahol még mindig tetten lehet érní a város hidegháborús kettéosztottságát, másrészt az azóta alapított intézményekre is jellemző a megosztottság a helyi, illetve a nemzetközi célközönség tekintetében.

KELET-BERLIN, AZ ELSÜLLYEDT FŐVÁROS

IAz Ephraim-palota rokokó tömbjét, Berlin talán legszebb korabeli magánházát 1762 és 1766 között emeltette II. Frigyes udvari ékszerésze, Veitel-Heine Ephraim a Nikolai negyed egyik sarkán. Aztán elröppent másfél évszázad, és a palota egyszer csak a Harmadik Birodalom nagyszabású terveinek útjában találta magát: a Mühlendamm bővítése miatt 1936–1937-ben elbontották, ám a homlokzat nagyobb része egy majdani rekonstrukció ígéretével raktárba került. A fragmentumok a háború után Nyugat-Berlinben kötöttek ki, majd egy 1982-es csereakció részeként végül mégis visszakerültek Keletre, és Berlin alapításának 750. évfordulójára, 1987-re az NDK újra felépítette a palotát (a környező Nikolaiviertelrel egyetemben) az eredeti helyszínétől alig húsz méterre. Ma az Ephraim-Palais a Stadtmuseum Berlin részeként, ideiglenes kiállítóhelyként működik.

IA palota Berlin két meghatározó huszadik századi diktatúrájának emlékét őrzi, és mint ilyen, kiváló helyszín a 2019. november 9-ig látogatható *Kelet-Berlin: Egy fél főváros* című

*a Mühlendamm
bővítése miatt
1936–1937-ben
elbontották, ám
a homlokzat
nagyobb része
egy majdani
rekonstrukció
ígéretével raktárba
került*

az NDK fővárosának 1960-as és 1990-es évek közötti évtizedeire koncentráva, a hétköznapi polgár számára is érthető és megközelíthető módon mutatja be egy elsüllyedt ország elsüllyedt hatalmi centrumát

ideiglenes kiállítás számára. A Stadtmuseum Berlin és a potsdami Leibniz Kortárs Történelmi Központ az NDK fővárosának 1960-as és 1990-es évek közötti évtizedeire koncentráva, a hétköznapi polgár számára is érthető és megközelíthető módon mutatja be egy elsüllyedt ország elsüllyedt hatalmi centrumát. A kurátorok elsősorban a politikai jelszavak és a hétköznapiok között feszülő ellentmondásokat vizsgálták az átlagember nézőpontjából: a lakhatási körülményeket, a fogyasztási és szórakozási szokásokat, meg persze a pártállami léttel együtt járó kötelességeket. Erre remek apropó a kelet-berlini Greifswalder Strasse korabeli panorámaképe, ahol konkrét helyszíneken át ismerhető meg a korabeli élet, a Knaack-Klub „diszkrétjából” a ma már street-foodot áruló, két évszázados Oppen hentesüzleten át az út mentén futó, ma is keleti jellegzetességnek számító villamosig (a nyugati oldal hálózatát 1967-re felszámolták). Természetesen nagy hangsúlyt kap az elpusztult-elpusztított egykori belváros helyén kialakított új központ, a hatalmi centrumként emelt Köztársasági Palotával és a „fehér elefánt” tévétoronnyal, de kifejezetten érdekes azt is megfigyelni, miként változott az állam hozzáállása a korábbi évtizedek örökségéhez, például a porosz állam történelméhez vagy a belvárosi polgárnegyedekhez. A kiállításon szereplő kiváló képzőművészeti munkák közül említésre méltó az agitpropot megreformáló, a ma művészettörténete számára egyszerre lenyelhetetlen és kiköphetetlen Hans Ticha vagy a riportfotográfus Viola Vasilieff, aki saját szülését fényképezte végig 1989. december elsején a berlin-buchi klinikán.

AHOL A HIDEGHÁBORÚ SOSEM ÉR VÉGET

¶ A város két múzeummal is büszkélkedhet, amelyek kifejezetten a Német Demokratikus Köztársaság történelmének, társadalmának és kultúrájának feldolgozására szakosodtak, igaz, némileg eltérő igénnyel és célközönséggel. A városközponti elhelyezésű DDR Museum magánintézményként, az etnológus Peter Kenzelmann kezdeményezésére jött létre 2006-ban.¹

a városközponti elhelyezésű DDR Museum magánintézményként, az etnológus Peter Kenzelmann kezdeményezésére jött létre 2006-ban

[1] Karl-Liebknecht-Str. 1., 10178 Berlin.

a rengeteg
tapintható,
kipróbálható
tárgy, a játékos
ismeretterjesztés
változatossága
a német főváros
egyik, ha nem
legszerethetőbb
intézményévé teszik
a DDR Museumot

a kezdeti hezitálás
és óvatos kritikák
után a berlini
múzeumi szcéna
befogadta
az intézményt,
amelyet 2008-
ban az Év Európai
Múzeuma díjra
jelöltek

ingyenesen
látogatható
a Prenzlauer Berg
egykori sörgyárából
kialakított
kulturális központ,
a Kulturbrauerei
NDK-múzeuma,
amely mind
elméletében, mind
gyakorlatában
a DDR Museum
állami párjának
tekinthető

Itt minden az immerzív és interaktív élményről szól, a kipróbálható Trabanttól, amelyet a szélvédőre vetített Kelet-Berlinen keresztül vezethet a látogató, az élethűen berendezett, ugyancsak fővárosi panellakásig. Az angol–német feliratozás, a rengeteg tapintható, kipróbálható tárgy, a játékos ismeretterjesztés változatossága a német főváros egyik, ha nem legszerethetőbb intézményévé teszik a DDR Museumot, amely méltán szerepel a leglátogatottabb helyi nevezetességek top-listáján. A felszíni popularitás mögött ugyanis jól átgondolt, ötletgazdag stratégia, komoly tudományos munka és több mint 300 ezer objektumot rejtő, részben online adatbázisban is elérhető gyűjtemény rejlik, amelyek a szakmabeli számára is tanulságossá tesznek egy – vagy akár több – vizitit. A kezdeti hezitálás és óvatos kritikák után a berlini múzeumi szcéna befogadta az intézményt, amelyet 2008-ban az Év Európai Múzeuma díjra jelöltek. A DDR Museum publikus arca az 1950-ben született, Kelet-Németországra szakosodott történész, Stefan Wolle, aki a rendszerváltás éveiben a Stasi-akták nyilvánosságra hozásának élharcosaként vált közismertté. A múzeum tudományos vezetőjeként *Kérdezd doktor Wollét!* címmel rövid, szórakoztató videókban válaszolja meg az érdeklődők kérdéseit, legyen szó az NDK konyhájáról, a korszak női politikusairól vagy ifjúsági életéről.

¶ Némileg lokálisabb jelentőségű és szárazabb ugyan, viszont ingyenesen látogatható a Prenzlauer Berg egykori sörgyárából kialakított kulturális központ, a Kulturbrauerei NDK-múzeuma, amely mind elméletében, mind gyakorlatában a DDR Museum állami párjának tekinthető. A *Mindennapok az NDK-ban* című állandó kiállítás 800 tárgy és 200 dokumentum segítségével, valamint mozgóképes anyagokkal mutatja be témáját. Bár hét évvel a rivális intézmény után, 2013-ban nyitották meg, a látogatói élmények terén ez a kiállítás keveset okult az előzményekből; tudományosan viszont legalább annyira elmélyült és igyekvő. A 160 ezer darabot számláló tárgyállomány jelentős része itt is elérhető az interneten, a szűk stábulban működő múzeum pedig évente egy-két ideiglenes kiállítást is bemutat, igaz, ezek ritkán érik el a széles publikum ingerküszöbét.

a csarnokot természetesen alapvetően nyugatnémetek vették igénybe, akik ezen keresztül jöttek a keleti rokonokat látogatni – a keserű búcsú pillanatairól kapta közkeletű, Könnyek Palotájaként fordítható nevét

a Checkpoint Charlie átkelőhelynél található népszerű Mauermuseum

¶ A Museum in der Kulturbrauerei szervezetieseg képez a (szintén a Stiftung Haus der Geschichte der Bundesrepublik Deutschland által fenntartott) Tränenpalasttal, ezzel a speciális berlini nevezetességgel. A csarnok eredeti funkciójában határellenőrzés céljára szolgált 1962 és 1989 között, és rövid földalatti alagút kötötte össze a szomszédos friedrichstraßei vasúti megállóval, amely bonyolult átépítések árán határátkelőhelyként, valamint nyugat-berlini metróátszállóhelyként és távolsági vasúti megállóként is szolgált. A csarnokot természetesen alapvetően nyugatnémetek vették igénybe, akik ezen keresztül jöttek a keleti rokonokat látogatni – a keserű búcsú pillanatairól kapta közkeletű, Könnyek Palotájaként fordítható nevét. Az újraegyesítés után a Horst Lüderitz tervezte, a maga nemében színvonalas fém-üveg építmény egy ideig szórakozóhelyként működött, mígnem 2011-től nemzeti emlékhelyként ingyenesen látogatható. Az állandó kiállítás a Kelet és Nyugat valóságai közötti határ mindennapjait idézi meg.

¶ Hasonló, bár tárgyanyagban gazdagabb kiállítással találkozhatunk a Checkpoint Charlie átkelőhelynél található népszerű Mauermuseumban² is, amely alapítását unikális módon egészen 1962-ig vezeti vissza. Ez talán a legismertebb, és biztosan a leglátogatottabb a hidegháborús Berlinnel foglalkozók közül, nagyrészt a jól megválasztott lokáció miatt. Sajátosságai közé tartozik, hogy hangsúlyos a politikai művészettel foglalkozó gyűjteményi részlege, és az intézményt fenntartó Das Mauermuseum-Betriebs GmbH a mai napig aktív közéleti-politikai szerepet vállal. Az alapító dr. Rainer Hildebrandt nevét viselő emlékermet 2004 óta évente adják át egy nemzetközi bizottság döntése nyomán kiemelkedő emberi jogi eredményekért – a díjazottak között szerepel Yoko Ono képzőművész, Jichák Rabin izraeli miniszterelnök, Bogdan Burosewicz, a Szolidaritás alapítója, Mihail Hodorkovszkij orosz üzletember-filantróp, valamint Magyarországról Pozsgay Imre, Balog Zoltán és (posztumusz) Maléter Pál.

¶ Az egykori keletnémet államalakulat iránti érdeklődést a kiépített intézményrendszer, az egymást érő nosztalgiaabltok és a korabeli emlékeket sorra vevő vezetett túrák mellett a popkultúra is élteti Németországban. Az olyan tévésorozatok,

[2] Friedrichstr. 43-45., 10969 Berlin.

Kelet-Berlin egyik jelképe a gyalogátkelőhelyek lámpájának jellegzetes, kalapos figurája, Karl Peglau formatervező munkája
Fotó: Oliver Ziehe © Stadtmuseum Berlin
Az Ephraim-Palais Ost-Berlin. Die halbe Hauptstadt című kiállításából

mint a kelet-nyugati ellentétre építő *Der Gleiche Himmel* (Netflix) és a *Deutschland 83* (Amazon), illetve a disztópikus Berlinben játszódó *Képmás* (*Counterpart*, HBO) szintén nagy szerepet kapnak ebben. A sokszor kissé karikírozott Kelet-kép mellett azonban ritkán jelenik meg hasonló alapossággal kidolgozva a másik oldal – pedig, „győzelem” ide vagy oda, csaknem harminc évvel az újraegyesítés után Nyugat-Berlin is eltűnni látszik a múlt kódében. Az egykori városközpont a Zoologischer Gartennél gyökeresen átalakulóban, a dzsentrifikáció visszavonhatatlanul elérte az egykori hippinegyedeket, a kulturális intézményrendszert pedig a keleten újjáépülő Humboldt-Forum alakítja át gyökeresen, amiért több múzeum is odahagyja a nyugati Dahlemet. Akit a körülzárt nyugati fél történelme érdekelne, annak jó kiindulópont a három szövetséges nagyhatalom: az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Franciaország berlini jelenlétét dokumentáló AlliiertenMuseum. Az intézmény 1998-ban nyitott Dahlemben, otthona az Outpost amerikai mozi 1950-es években emelt, áramvonalas épülete.³ A nonprofit alapítvány által fenntartott, ingyenesen látogatható múzeum számos dokumentumértékű tárgygal büszkélkedhet, a legimponálóbb azonban az egykor a brit Királyi Légierő kötelékében szolgált Hastings TG 503, egyike azoknak a repülőgépeknek, amelyek az 1948–49-es szovjet blokádnál biztosították Nyugat-Berlin élelmiszer-ellátását. Az egykori moziterem kiállítása a háború végével és az azt követő évekkel foglalkozik, széles merítéssel, de elsősorban a katonákkal kapcsolatos ügyekre fókuszálva: az őket fenyegető nemi betegségek brosrájától a felszabadítást hírül adó propagandakiadványokon át a korabeli dzsipig. A repülőgép mellett álló pavilonban az állandó kiállítás a hatvanas-hetvenes évekre koncentrál, és legnépszerűbb eleme annak az amerikai–brit kémalagútnak a restaurált hétméteres szakasza, amelynek segítségével 1955–1956-ban a CIA és a brit SIS több mint négyszázezer szovjet telefonbeszélgetést hallgatott le Kelet-Berlinben. Az alagút 1956-os lelepleződése világbotránynak, a később elfelejtett szakaszok 1997-es feltárása pedig helyi szenzációnak számított – utóbbit már a múzeum irányította.

[3] Clayallee 135., 14195 Berlin.

legnépszerűbb
eleme annak
az amerikai–brit
kémalagútnak
a restaurált
hétméteres
szakasza, amelynek
segítségével 1955–
1956-ban a CIA és
a brit SIS több
mint négyszázezer
szovjet
telefonbeszélgetést
hallgatott le
Kelet-Berlinben

¶ A tervek szerint az AlliiertenMuseum 2020–2021-ben az egykori Tempelhof reptérre költözik át, amely a jelenleginél komolyabb látogatottsággal kecsegtet. A csökkenő érdeklődéssel küzd keleti párja is, amely ma már Berlin–karlshorsti Német–Orosz Múzeum néven működik.⁴ Ez a Wehrmacht számára 1936-ban emelt katonai iskola valóban emlékezetes helyszín: 1945. május 9-én itt írták alá a Harmadik Birodalom katonai vezetői a feltétel nélküli kapituláció dokumentumait. Ezt követően a ház néhány évig katonai központként szolgált, majd 1967-ben megnyílt benne a német föld első szovjet múzeuma. A szó legszorosabb értelmében: „A Fasiszta Németország Feltétel Nélküli Kapitulációja a Nagy Hazafias Háborúban Múzeuma” a Szovjetunió Hadügyi Múzeumának felügyelete alatt jött létre és működött. 1990 után az intézmény sorsát új nemzetközi szerződéssel szabályozták; az 1995-ös újrainvitással kapta mai nevét is. A 2013-ban elkészült állandó kiállítás elsősorban a világégés szovjet területen történt atrocitásaival, azaz a náci Németország háborús bűneivel foglalkozik, az időszaki kiállítások között azonban időnként helytörténeti jelentőségűek is sorra kerülnek.

[4] Zwieseler Str. 4.,
10 318 Berlin.

HELYZET A HARMADIK BIRODALOMBAN

¶ És ha már második világháború: a megosztottság a Harmadik Birodalom történetével és helyi vonatkozásaival foglalkozó intézményekben is tetten érhető. A háborús bunkerben működő Berlin Story Museum elsősorban a külföldiekre, míg a Berliner Unterwelten inkább a német közönségre fókuszál, mindketten unikális látnivalókat kínálva. A Berlin Story Museum⁵ 2010 óta működik, és ma az Anhalter vasútállomáshoz tartozó egykori bunker három szintjén, körülbelül 2,5 órás audiovezetéssel kísérvé mutatja be követhető módon a nácik hatalomra jutását, működésük következményeit és a bukást. A 2017-ben jelentősen kibővített, magyarul a *Hogyan történhetett?* címet viselő állandó kiállítás tucatnyi önkéntes többéves munkájával, addig kevésbé hozzáférhető forrásokat is feldolgozva jött létre, az alapító kiadótulajdonos-újságíró

a Berlin Story Museum 2010 óta működik, és ma az Anhalter vasútállomáshoz tartozó egykori bunker három szintjén, körülbelül 2,5 órás audiovezetéssel kísérvé mutatja be követhető módon a nácik hatalomra jutását, működésük következményeit és a bukást

[5] Schönebergerstr.
23a., 10 963 Berlin.

A rég megszűnt kelet-berlini vidámpark, a Kulturpark Berlin egyik rakétája 1969-ből az Ephraim-Palais Ost-Berlin. *Die halbe Hauptstadt* című kiállításán
© Spreepark, Grün Berlin GmbH. Fotó: Oliver Ziebe, 2019

Wieland Giebel szándékainak megfelelően. A tárlatot egy kritikus „Hitler Disney”-nek titulálta, a közérthetőség hangsúlyos szándéka és néhány populáris attrakció, elsősorban Hitler bunker-dolgozószobájának eredeti méretű rekonstrukciója miatt. (A *Bukás* című, nagy sikerű német filmből közismertté vált enteriőrt eleinte csak vezetéssel lehetett látogatni, mivel az intézmény tartott a heves politikai reakcióktól – ma már plexifal mögött szabadon megtekinthető.) Giebel azonban vállalja a konfliktusokat, az ismeretterjesztés szent pajzsát maga elé tartva – az egyik szobában több tabló foglalkozik például az amerikai History Channel szenzációhajhász sorozatával, amely *Hunting Hitler* címmel futott 2015 és 2018 között, állításról állításra cáfolva, hogy a diktátor esetleg túlélte volna az ostromot, és Dél-Amerikába emigrált. Egy csatlakozó épületszárnyban rövid, körülbelül egyórás időtartásra tervezett várostörténeti tárlat is látható, ez a másikkal képest komoly kívánnivalókat hagy maga után.

- ¶ A Berliner Unterwelten e.V. civil kezdeményezésként jött létre 1997-ben, a német főváros kevésbé ismert föld alatti világának feltárására és megismertetésére. Az első nyilvános sétákat 1999-ben szervezték a Gesundbrunnen metróállomás alagútjaiban. Ma ezek egyikében látható a *Mythos Germania* című állandó kiállításuk, amely elsősorban Harmadik Birodalom Berlinre vonatkozó építészeti és városépítészeti koncepcióival foglalkozik. Hitler és hűséges építésze, Albert Speer egy soha nem látott léptékű vízió mentén alakították volna át gyökeresen a német fővárost, amit a helyszínen a már említett 2004-es film, a *Bukás* számára készített, ám az elveszett eredetit hűen követő nagyméretű városmakett érzékeltet. Emellett az eredeti fragmentumok számát gyarapítják az oranienburgi koncentrációs tábor épületelemei, egy eredeti Speer-kandeláber, valamint az Új Kancellária egy oszlop-töredéke.
- ¶ Ezek a helyek természetesen főként az élményszerű bemutatásra törekednek; sokszor azonban a puszta, száraz tények sokkal megrázóbban közvetítik a kor fordulatait és sorsait. A Topographie der Terrors nevű intézmény a Niederkircherstraße és a Harmadik Birodalom egykori ütőere, a Wilhelmstraße

*ma ezek a falak,
pincék és a rájuk
emelt, 2010-
ben átadott
épület a város
legmegrendítőbb
helyszínei közé
tartoznak*

kereszteződésénél áll, annak a háznak a helyén, amely 1933 és 1945 között az állam legfőbb erőszakszerve, az SS főhadiszállásaként szolgált. Később közvetlenül a telek mellett futott a határfal, így a háborúban elpusztult épületnek megmaradt a betemetett alagsora. Ma ezek a falak, pincék és a rájuk emelt, 2010-ben átadott épület a város legmegrendítőbb helyszínei közé tartoznak. Bár az építkezés nem bizonyult akadálytalannak, hiszen az először kiválasztott, nagynevű Peter Zumthorral való együttműködést anyagi okok miatt meg kellett szakítani, a másodjára kiválasztott fiatal német építész, Ursula Wilms a maga neutralitásában tökéletes keretet alkotott a 20. század talán legmegrendítőbb történetéhez: a náci terrort bemutató kiállításához. Az épületben, valamint az előtte húzódó alagsori falak mentén ingyenesen látogatható tárlat annyira erős, hogy a legtöbb látogató nem is jut el a telek nagyobbik részén elterülő parkba, pedig ez is megéri a rövid sétát. Heinz W. Hallmann tájépítész megőrizte a több évtizedes, hányatott történelem és használat egyes nyomait, sajátos, utalásokban gazdag táji ellenpontot teremtve az épület személytelenségének.

TÖRTÉNELEM A VÁROS TEREIN

¶ Berlinben azonban nem kell feltétlenül múzeumba menni ahhoz, hogy az ember a történelemmel találkozzék. A város tereiben is lépten-nyomon belebotlunk a 20. század nyomaiba – akár szó szerint is. Az egykori falból ugyan már csak körülbelül kétezer méternyi szakasz áll. A legismertebb és leghosszabb szekció az úgynevezett East Side Gallery, amely valójában az egykori határsáv külső zárófala. Ezt még 1990-ben festette ki több mint száz meghívott képzőművész (köztük Gerber Pál, Gyórfy Sándor és Kentaur); jelentős részüket az utóbbi években újralfestették. Ugyancsak fontos emlék a jóval északabbra, a Bernauer Straße mentén álló Gedenkstätte Berliner Mauer – az autentikus maradványok és személyes sztorik iránt érdeklődőknek alighanem ez az érdekesebb helyszín. A belvárosi nyomvonalat emellett 5,7 kilométer hosszan

*ugyancsak fontos
emlék a jóval
északabbra,
a Bernauer
Straße mentén
álló Gedenkstätte
Berliner Mauer
– az autentikus
maradványok és
személyes sztorik
iránt érdeklődőknek
alighanem ez az
érdekesebb helyszín*

A frissen újjáépített Ephraim-palota a Nikolaiviertelben

Fotó: Peter Kießlich, repró: Oliver Ziebe. Az Ephraim-Palais Ost-Berlin. Die halbe Hauptstadt című kiállításából

A Gestapo-székház maradványai, a háttérben a Topographie des Terrors épülete
Fotó: Manfred Brückels, Wikimedia Commons, 2010

egy dupla macskakősről kirakott sáv is jelöli. A teljes Berliner Mauerweg a nyugati városrész egykori határán, 160 kilométer hosszan nyúlik el. Ma ez is kitáblázott turistaútvonal, ahol 29 helyszínen a fal áldozataira is emlékeztetnek.

*a Stalin-Allee,
illetve
a Hansaviertel
összevetésével
tudjuk megítélni*

¶ A Kelet és Nyugat világa közötti különbséget két kiemelt építési projekt: a Stalin-Allee, illetve a Hansaviertel összevetésével tudjuk megítélni. Az ötlet nem a szerző eredetije: ezt tette a Berlinische Galerie kiváló 2015-ös kiállítása, a *Radikal Modern – Várostervezés és építészet az 1960-as évek Berlinjében*, ütköztetve nem csupán a két terület megbízói szándékait, de építészeti elméletét és gyakorlatát is a konkrét példák fényében. Az úttörő kiállítás, amely irónia és nosztalgia nélkül, a történezs és az esztéta semleges nézőpontjából közelítette meg a város párhuzamos világait, izgalmas párhuzamokat tárt fel a látszólag szemben álló felek közt.

*A kilencven méter
széles bulvár
mentén hatalmas,
a sztálini
szocialista
realizmus
elemeit német
motívumokkal
ötvöző lakóházak
és középületek
emelkedtek;
a két kilométer
hosszú szakaszon
üzletek és éttermek
szolgálták
a munkásosztály
kényelmét, itt állt
a Sztálin-szobor is*

¶ A generalisszimuszról elnevezett, reprezentatív sugárút felépítése az NDK Nemzeti Rekonstrukciós Programjának zászlóshajója volt 1949-től a keleti oldal lebombázott negyedei helyén. A kilencven méter széles bulvár mentén hatalmas, a sztálini szocialista realizmus elemeit német motívumokkal ötvöző lakóházak és középületek emelkedtek; a két kilométer hosszú szakaszon üzletek és éttermek szolgálták a munkásosztály kényelmét. Itt állt a Sztálin-szobor is, amely – az úttal egyetemben – az 1953-ban kirobbant szovjetellenes zavargások gyújtópontjává vált. Az 1950-es évek végére mind a gigantomán tervek, mind a használt stílus elavultak, így az útvonal utolsó, északi szakasza már modern tervek alapján fejeződött be, és fut bele a szintén a nemzetközi modernizmus jegyében átépített Alexanderplatzba. Érdekes módon a posztmodern építészek körében, a nyolcvanas években az akkor (és ma) már Karl Marx nevét viselő sugárút kifejezetten kedveltnek számított; a rajongók közé sorolható az amerikai Philip Johnson és az olasz Aldo Rossi, aki „Európa utolsó nagy utcájának” titulálta.

¶ A Hansaviertel mindenben a Stalin-Allee ellenpontja. Az 1957 és 1961 között, szintén egy lebombázott városnegyed helyén felépült együttes a modern urbanisztika netovábbja, hagyományos utcák és utak helyett a zöldben elszórt, változatosan

kialakított lakótömbökkel, amelyeket gyalogos sétányok kapcsolnak össze. Az Interbau nevű építészeti mintakiállítás részeként emelt, később szociális lakóházakként hasznosított tömbök a kor legnevesebb nemzetközi mesterei: Alver Aalto, Walter Gropius, Oscar Niemeyer és Egon Eiermann tervei alapján épültek fel. A telep részeként két templom és az Akademie der Künste új székháza is megvalósult (mivel a régi a keleti oldalon maradt). Míg a Hansaviertel épületeibe nem egyszerű a bejutás, a valamivel távolabb található, de szintén az Interbau részeként megvalósult Corbusierhaus rendszeresen megtekinthető. A marseille-i lakógép tanulságait Berlinbe átvittető tömb a modern vizionárius, ám a használók mindennapjait és az urbánus környezetet jellemzően ignoráló látásmódjának talán leglátványosabb berlini példája.

¶ Ha egyetlen helyszínen akarjuk átélni Berlin történelmének ellentmondásosságát, akkor a grunewaldi erdőszélig fekvő Teufelsberg felé érdemes venni az irányt. A nyolcvan méter magas dombocska, német nevével Ördög-hegy, teljes egészében mesterséges képződmény. A nácik hatalmas katonai iskola építésébe kezdtek ezen a helyen, nem messze az 1936-os olimpia központi létesítményeitől, de a munkákat sosem fejezték be. A háború után a szövetségesek megpróbálták felrobbantani a romokat, de kiderült: az örökkévalóságnak tervezett hitleri épület-lázálmoktól nem egyszerű megszabadulni. Végül romlerakónak használták a területet – így alakult ki a mai domb, amit aztán befásítottak. A hatvanas évek elején azonban az Egyesült Államok felismerte a dombocska addig rejtőző pozitívumait, és lehallgató állomást telepített rá. Ez egészen a rendszerváltásig működött. A terület ma, az egykori berendezések eltávolítását követően, belépő ellenében szabadon látogatható. A pusztuló betonépítmények és a radargömbök maradványai sajátos egyveleget alkotnak a területet vigyázó művészkollektíva munkáival és a falakat beborító graffitikkal. A felső teraszról, ha hallani már nem is lehet, de ellátni egészen a keletnémet tévétoronyig – alattunk az egész huszadik század. Ha valamiről, erről Berlinben soha nem fognak elfeledkezni.

*végül romlerakónak
használták
a területet – így
alakult ki a mai
domb, amit aztán
befásítottak*

*a pusztuló
betonépítmények
és a radargömbök
maradványai
sajátos egyveleget
alkotnak
a területet vigyázó
művészkollektíva
munkáival
és a falakat beborító
graffitikkal*

Látogatók a Krúdy Gyula utca 11.-ben, 2018
Gyulai Szilvia, Budapest100